

Terminologia portului popular românesc de pe Valea Siretului (Raionul Storojineț, Ucraina)

Diana CHIBAC

Universitatea Națională Yuriy Fedkovych, Cernăuți, Ucraina

Abstract: The article analyses the terminology associated with the traditional Romanian clothing in the basin of the Siret River from an ethnographic, ethnologic, and ethno-linguistic perspective, underlining the dynamics of the Romanian language in Ukraine. The Terminology of Romanian Traditional Costumes in Valea Siretului, Ukraine, also presents the ethnolinguistic aspect, for language is a product of society and a function of its culture. For that reason, this terminology is a part of spoken language that constitutes a living proof of the continuance of a certain material and spiritual culture that is connected to the life of the community, to its traditional costume and vocabulary, to its conservation and evolution in time to its vitality.

Keywords: Romanian language, traditional clothing, etymology.

Costumul popular românesc reprezintă unul dintre cele mai vaste și, în același timp, mai complexe domenii ale artei. Prezentându-se ca un element existențial, ca o componentă a culturii materiale și spirituale, el oferă referințe directe despre modul de viață, de gândire și de activitate dezvoltat de purtătorii lui de-a lungul timpului – dar, mai ales, despre creativitatea acestora în domeniul bunurilor utile nu numai din punct de vedere material, ci și spiritual. Și din punct de vedere estetic, costumul popular a devenit o emblemă a identității noastre, fiind singurul care se poartă, în aceeași componență, indiferent de vârstă.

Cercetarea noastră va porni de la onomasiologie, care, împreună cu semasiologia și cu etimologia, poate reconstitui relativ exact istoria cuvintelor. Cu ajutorul onomasiologiei „se pot recunoaște criteriile pe care s-au întemeiat vorbitorii în actul denumirii și se poate descifra evoluția semantică [a termenilor]”.

Se știe că însăși limba română, precum și cultura materială și spirituală a românilor, au supraviețuit, pe cale orală, datorită unui complex de factori numiți de către cercetătorul german Karl Jaberg „Volkskräfte” („forțe” sau „puteri etnice” sau „populare”), care au favorizat perpetuarea unei limbi romane în Europa de Est. În Occident existau limbi scrise, literare, care asigurau și evoluția

terminologiei, pe când la noi limba literară a apărut mult mai târziu. Așadar, terminologia portului popular românesc trebuie urmărită pe zone dialectale, înregistrându-se toate particularitățile ei specifice.

Terminologia portului popular de pe Valea Siretului nu poate fi tratată decât din perspectiva vitalității sale, întrucât până în prezent nu au fost alcătuite dicționare și glosare care să ofere posibilitatea realizării unui studiu pornind de la materiale deja disponibile. Prin urmare, termenii dialectali pe care i-am descoperit nu numai că se încadrează într-una din cele patru situații ale vitalității lingvistice despre care vorbea Kurt Baldinger, ei fiind atestați individual – de către scriitori sau în dicționare – ba, mai mult, unii dintre ei au o vitalitate locală, cunoscând o circulație restrânsă și fiind utilizați doar în anumite sate. În schimb, majoritatea se bucură de o vitalitate reală, fiind prezenți în graiul strămoșesc al zonelor românești de pretutindeni și chiar în limbajul standard – fapt deosebit de important pentru definirea romanității zonei geografice care face obiectul cercetării noastre.

Având o veche tradiție, terminologia portului popular de pe Valea Siretului se aseamănă, prin structura sa morfologică și dincolo de unele particularități, cu cea a portului popular din celelalte zone românești.

Vom urmări, în analiza noastră, această terminologie, apelând la disciplinele etnografiei, etnologiei și etnolingvisticii, discipline ce studiază diferitele compartimente ale culturii materiale și spirituale a unui popor – și făcând apel și la onomasiologie.

Terminologie de uz general

Clin (< sl. *klinŭ*, „cui, pană”) (ucr. *клин*) – bucată triunghiulară de pânză sau de piele, folosită în croitorie ca parte componentă a unui obiect de îmbrăcăminte (rochie, cămașă, ȳari etc.), sau ca adaos, pentru a-l lărgi. Localnicii din Crasna explică termenul prin sintagma „băgătură în stan”.

Costum (< fr. *costume*) (ucr. *костюм*) – ansamblul de piese, de anumite forme și din anumite materiale, purtate într-o anumită împrejurare. Costumul bărbătesc este compus din haină și pantaloni (eventual și vestă), iar costumul femeiesc este compus din fustă și jachetă (taior). Prin extensie, s-a ajuns ca aria semantică a cuvântului să includă atât orice îmbrăcăminte de ocazie, cât și îmbrăcămintea specifică unui popor, unei regiuni sau unei epoci. Vezi și *port*.

Costum alb (< fr. *costume* + lat. *albus*) (ucr. *білий костюм повсякденний полотняний*) – este numit și „costum de toate zilele” sau „costum simplu”, fiindcă nu este împodobit cu ornamente. Bătrânii îl pregătesc pentru trecerea în lumea de dincolo. Este întâlnit aproape în toate satele de pe Valea Siretului.

Costum popular (< fr. *costume* + fr. *populaire*) (ucr. *народний костюм*) – reprezintă felul de îmbrăcăminte caracteristic unui popor, unei regiuni, unei epoci. Aceasta este denumirea folosită în mod obișnuit de specialiști, pentru a denumi ansamblul de piese pe care le poartă un om aparținând unei anumite etnii.

Dos (< lat. *dossum*) (ucr. одяг на виворот) – spate, spinare; partea de dinăuntru a unei haine.

Fald sau *faldur* (< germ. *Falte*, ucr. *fald*) (ucr. клин) – clin pe șolduri; cută adâncă pe care o formează o haină lungă, o stofă sau o pânză care atârână.

Haină (< sb. *háljina*, bg. *halina*) (ucr. одяг) – inițial, cu sens restrâns, piesă de îmbrăcăminte care acoperea corpul peste albituri; apoi, îmbrăcăminte, în general. Deși, inițial, termenul se referea doar la haina bărbătească, astăzi sensul cuvântului se suprapune, în forma sa de plural, peste sensul popularului *straie*.

Îmbrăcăminte (lat. < *imbracare* și lat. *braca*, „pantaloni”) (ucr. одяг) – reprezintă totalitatea obiectelor care îmbracă trupul omenesc (haine, straie, veșminte). Radicalul latin s-a păstrat în substantivul *brăcinar* (sau, palatalizat: *brășinar*), care denumește șnurul cu care se strângeau ȋtarii la mijloc: *brac(a)* + suf. *-in* + suf. *-ar*.

Mânecar (< lat. *manica* + suf. *-ar*) (ucr. рукав сорочки) – termen generic care denumește orice piesă de port cu mâneci. Pe Valea Siretului, cuvântul se întâlnește doar în satul Ropcea.

Pajă (et. nec.) (ucr. вставка для рукава) – clinul din față de la mâneca unei cămăși sau de la pantaloni (ȋtari, izmene, nădragi, bufanți), care se adaugă pentru a-i lărgi, pentru a-i face mai comozi. Cuvântul este folosit în localitatea Crasna.

Pavă sau *palbă* (< magh. *pálba*) (ucr. пиматок тканини що ставиться під пахвами) – un pătrat mic de pânză ce se pune la cămașă, sub braț; clinul de la încheietura cămășii sau a sumanului. Termenul este specific pentru localitatea Ropcea. *Pavele* sunt și pătratele ornamentale realizate la țesut.

Port (< lat. *portare*) (ucr. повсякденний одяг) – poate avea sensul de îmbrăcăminte și încălțăminte (în general), îmbrăcăminte specifică unui popor, unei regiuni sau unei epoci, îmbrăcăminte folosită la anumite ocazii, sau costum. Se presupune că prima atestare a acestui cuvânt provine din traducerea operei lui Herodot, *Istoriei*, realizată în 1645: „Le primeniră hainele lor într-alt port”. Cuvântul apare apoi la Dosoftei (*Viața și petriaceria sfinților*, 1682-1686): „Lepădă portul cu păcatele și îmbracă port bărbătesc”.

Prisnă (< sl. *prisnja*, „curat”) (ucr. прісна) – bucata de pânză din care se confecționau cămășile. Termenul este specific pentru localitatea Crasna. Mai poate avea și semnificația de „candelă” sau de „lumină veșnică”.

Rufă (< sl. *ruho*) (ucr. білизна) – obiect de îmbrăcăminte care se poartă direct pe corp; dar și: cearceafuri, fețe de masă, albituri, schimburi.

Rufoi (< sl. *ruho* + suf. *-oi*) – termen dialectal specific pentru comuna Crasna, cu înțeles de „croi” la cămașă de toate zilele (mai simplă). Cuvântul are și sensul de „cârpă” (folosită la curățenie) sau de „cămașă veche, cârpită și peticită”, purtată, în zilele de lucru, atât de către bărbați, cât și de către femei (sens specific pentru localitatea Ropcea).

Straie (et. nec., cf. lat. *stragulum* „covor, pătură, giulgiu”) (ucr. одяг) – termen popular pentru haină, îmbrăcăminte, veșmânt. Cuvântul apare într-un

document din anul 1700: „Ce va fi venitul de la dîrstă după straie, să fie al meu” și apoi la V. Alecsandri: „Ți-oi face straie de modă nouă”.

Ștaif (< germ. *steif*) (ucr. штайф) – pânză specială care se pune în interiorul gulerelor, pentru a le păstra forma. Termenul a apărut, în unele dintre localitățile de pe Valea Siretului, odată cu coloniștii germani. Astăzi, el nu mai este folosit decât de bătrânii din Ropcea, care au purtat gulere întărite cu această pânză.

Țol sau *țoală* (< neogr. *tsól*) (ucr. шерстяна ковдра) – țeșătură groasă de lână, de cânepă sau de bumbac, folosită la țară ca pătură sau pentru așternut pe jos. Prin extensie și cu sens peiorativ, termenul se poate referi și la piese vestimentare. Este întâlnit în localitățile Budineț, Cireș, Ciudei și Ropcea.

Veșmânt (< lat. *vestimentum*) (ucr. одяг) – termen generic cu sensul de „haină purtată pe deasupra”. Cu formă de plural, se referă la totalitatea obiectelor care formează îmbrăcămintea unei persoane. În satele Ciudei, Crasna, Cireș și Budineț, termenul apare și sub formele: *veșmânt*, *vestmânt* sau *vesmânt*.

Zdreanță (cuv. autoht., cf. sl. *sŭdranŭ*) (ucr. ганчірка, поношений одяг) – bucată ruptă dintr-o pânză sau dintr-un obiect de pânză; haină, rufă sau pânză veche, ruptă. Termenul este întâlnit în toate localitățile de pe Valea Siretului.

Concluzii

Portul popular românesc din Valea Siretului – și de pretutindeni unde trăiesc comunități compacte românești – reprezintă, din punct de vedere artistic, o valoare materială și estetică deseori inegalabilă, întrucât este vorba despre adevărate opere de artă care fac parte din patrimoniul național, atestat, prin dovezi istorice de netăgăduit.

Cel mai prețios document este însă, în contextul dat, limba română însăși, care a păstrat, de sute sau mii de ani, denumirea specifică fiecărei piese de port în parte – și aici avem în vedere argumente etimologice care ne trimit la trecutul îndepărtat, la limba latină și chiar la limba geto-dacilor.

Majoritatea termenilor din sfera portului popular fac parte din fondul principal lexical – situație care va rămâne neschimbată atâta timp cât oamenii mai îmbracă sau, cel puțin, păstrează vestimentația tradițională, iar costumul național este încă purtat cu mândrie, de tineri și de copii, la ocazii festive, amintind atât purtătorilor, cât și privitorilor de identitatea lor românească.

Din acest punct de vedere, constatăm că importanța pieselor portului popular este dublă, căci alături de valoarea lor artistică, estetică și simbolică, interesează și valoarea lingvistică, valoare ce înglobează o întreagă istorie, nu numai a obiectului respectiv, ci și a denumirii acestuia, care a cunoscut o evoluție paralelă cu cea a obiectului. De pildă, aici, în Valea Siretului, descoperim termeni de origine latină specifici întregii României, cum ar fi, *costum*, *îmbrăcăminte*, *port*, *prisnă*, *pregitoare*, *strai*, *veșmânt* etc. – ceea ce constituie o dovadă a continuității comunităților românești, întrucât acest lexic a făcut și mai face încă parte din vocabularul fundamental al limbii române. Se observă așadar că, în general,

termenii moșteniți din latină s-au conservat foarte bine și că au rămas productivi, păstrându-și capacitatea de derivare.

Elementul lingvistic de origine latină este caracterizat printr-o vitalitate reală, în vreme ce elementul uman, ca entitate socială, reprezintă un promotor al culturii etnografice și etnolingvistice pe care a făurit-o și o făurește în continuare, definindu-și cu demnitate, prin specificul său românesc, identitatea istorică, lingvistică și culturală.

Cu toate că zona Văii Siretului din nordul Moldovei lui Ștefan cel Mare se află acum în Ucraina și, ca atare, a suferit și suferă influențe slave, putem spune că acestea nu sunt semnificative, întrucât specificul ei românesc a rămas neștirbit. Românii de aici, separați prin frontieră de patria-mamă, dar uniți cu frații lor prin limba maternă, prin tradițiile culturale românești, prin obiceiurile de suflet pe care le cultivă neîncetat și prin portul lor popular moștenit din moși-strămoși, rămân ceea ce au fost dintotdeauna: români.

Bibliografie

- Apolzan, Lucia, 1944, *Portul și industria casnică textilă în Munții Apuseni*, București.
- Bănățeanu, T., 1975, *Arta populară bucovineană*, București, E.S.P.L.A..
- Bănățeanu, Tancred, Focșa, Gh., Ionescu, Em., 1957, *Arta populară în R.P.R. Port. Țesături-cusături*, București, E.S.P.L.A..
- Bîrleanu, Ion-Horia, 1999, *Graiurile din Valea Șomuzului Mare. Vol. I. Formarea numelor de sate*, Iași, Editura Sedcom Libris.
- Costinean, Victoria și Ștefan, 2007, *Valea Siretului – repere etnografice din zona Storojineț*, Timișoara, Editura Artpress.
- Grigorovitza, Emanuil, 1908, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, Societatea Geografică Română.
- Motrescu, Nicolae, 2006, *Crasna Bucovinei. Vol. I, Folclor*, Storojineț, Editura Bukovyna.
- Mihail, Zamfira, 1978, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Oprea, Ioan, Pamfil, Carmen-Gabriela ; Radu, Rodica ; Zăstroiu, Victoria, 2011, *Noul dicționar universal al limbii române*, București-Chișinău, Editura Litera Internațional.
- Pavel, Emilia, 1975, *Portul popular din zona Iași*, București, Editura Meridiane.
- Tochiță, Dragoș, 2006, *Folclor bucovinean de pe Valea Siretului Mic. Partea I, Poezia obiceiurilor de iarnă de la Cireș până la Oprișeni, Partea II, Orații de nuntă, colocări, cântări și strigături de nuntă de pe Valea Siretului Mic*, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.